

Recenzije i prikazi

Igor Eterović

Filozofija i bioetika planinarenja

Hrvatsko filozofsko društvo,
Zagreb 2023.

Knjiga *Filozofija i bioetika planinarenja* filozofa i planinara Igora Eterovića tematski je usmjerena na polje koje je na jezicima našeg područja oskudno pokriveno filozofskom literaturom. Prije objavljivanja ove knjige, autor je već publicirao radove o filozofiji planinarenja koji i predstavljaju glavninu domaće literature u kojoj je filozofska refleksija sistematično i u bitnom smislu usmjerena na pitanja planinarenja. Vjerojatno je da su upravo tu začete neke od ideja koje autor razvija u ovoj knjizi i koje su uz puno nezavisnog i svježeg filozofskog sadržaja uklopljene u širu sliku filozofije i bioetike planinarenja. Knjiga ostavlja utisak nastanka na temelju izuzetno studioznog rada, ozbiljno i široko konzultirane literature, s uočljivo posvećenim radom na integraciji raznorodnog materijala. Čitava publikacija obuhvaća 356 stranica, a sastoji se od 6 glavnih poglavlja te sadrži još: predgovor i uvod, sažetak na engleskom jeziku i kazalo imena, te respektabilan popis literature i korištenih izvora.

Djelo predstavlja bogatu, u sebi razgranatu i iz različitih aspekata izvedenu filozofsku analizu planinarenja, odnosno planinarstva. Središnja je namjera autora da kroz ovu analizu pokaže da je planinarenje – osim toga što je opravdano i uvjerljivo svrstati ga u sport – zapravo, mnogo više od sporta. Kroz knjigu razvija se ideja da je planinarenje jedan poseban prirodni sport, ali isto tako psihofizička aktivnost ili, još prije toga, praksa s ustanovljenom tradicijom, sa složenom i višeslojnom strukturom, odnosno životna filozofija tijesno povezana s jednim u osnovi bioetičkim pogledom na svijet (svjetonazorom), uređen sistem vrijednosti koji jedna zajednica poštuje i propagira. Da bi se adekvatno prikazala i branila ova noseća teza, autorov

projekt u ovoj knjizi, grubo gledano, podijeljen je u dvije etape. On prvo nastoji pokazati zašto planinarenje valja smatrati sportom, što pored neophodnog ispitivanja i problematizacije i *planinarenja* i *sporta* znači suočavanje s, da to tako nazovemo, *aporijom* odnosa ovih dvaju bogatih i zasigurno ne potpuno transparentnih pojmova. Ova prva etapa autorova projekta izvedena je u prvom i trećem poglavlju knjige (»Planinarenje kao prirodni sport – temeljno određenje« i »Priroda planinarenja«). U drugoj etapi, Eterović se okreće karakteristikama planinarenja koje su (dominantno) izvansportske i filozofskoj refleksiji o njima. Ova etapa izvedena je kroz četvrto (»Spoznavaj i raznolikost iskust(a)va u planinarenju«) i peto poglavlje (»Etika i bioetika planinarenja«). Drugo poglavlje posvećeno je terminološkim pitanjima kategorizacije planinarskih aktivnosti, dok je šesto poglavlje zaključno i u njemu Eterović sumira glavne linije argumentacije i filozofske rezultate svoga djela.

Okrenimo se prvoj fazi projekta u knjizi, kako smo ga ovdje odredili, koja je izuzetno filozofski »gusta« i dinamična te u čijem se središtu nalazi spomenuti *aporetični odnos* planinarstva i sporta. S jedne strane, nedvojbeno je da se planinarenje, shvaćeno zdravorazumski, ne uklapa posebno dobro u ono što obično, u svakodnevnom govoru podrazumijevamo pod sportom. Niz je karakteristika koje vezujemo uz sport, koje u planinarenju u najboljem slučaju izostaju, a u najgorem su direktno suprotne njegovoj prirodi. Autor vješto razlaže i analizira aspekte kompetitivnosti, sreće i rizika kao važne činioce u razumijevanju sporta, a čija je uloga u planinarenju bitno drugačija od one koje tipična određenja sporta podrazumijevaju. Prvo, planinarenje nije kompetitivna aktivnost. Čak ni metaforični koncept »natjecanja sa sobom« nije posebno uvjerljiv kada se koristi za opisivanje planinarenja. Nadalje, faktor sreće u planinarenju nije moguće otkloniti, niti bi taj zahtjev bio adekvatan prirodi toga sporta. Nekakav pokušaj standardizacije uvjeta zarad usporedivosti rezultata i mogućnosti natjecanja u direktnoj je koliziji

s etosom planinarenja. Izvrsnost kojoj planinar teži tiče se usavršavanja njegovih znanja i sposobnosti tako da je planinarski cilj ispunjiv unatoč očekivanim i neočekivanim teškoćama i preprekama. Njegove vrline podrazumijevaju izgradnju i unapređivanje planinarskih kompetencija koje nužno podrazumijevaju upravljanje rizikom, prilagođavanje uvjetima i improvizaciju – u sretnim, a posebno manje sretnim situacijama. Varijabilnost i nepredvidljivost uvjeta – kako Eterović uvjerljivo pokazuje – bitno su povezani s prirodom planinarenja i nikako se ne mogu promatrati kao puka smetnja bavljenju njime. Slična je situacija s rizikom. Dok je jedna od odrednica sporta otklanjanje neopravdanih rizika (uređenjem pravila prakticiranja danog sporta i natjecanja u njemu), dotle je rizik neraskidivo povezan s planinarskom aktivnošću, a povrh toga i inherentno prisutan u određenju planinarstva. Rizik je ono što potiče planinare u težnji k izvrsnosti, k podizanju vještina potrebnih za uspješnije, pa i sigurnije, postizanje planinarskih ciljeva. Dakle, jasno je da su prepreke svrstavanju planinarenja u sport brojne i ozbiljne. Treba dodati da čak i standardno razlikovanje amaterskog, tj. rekreativnog bavljenja nekim sportom od profesionalnog na primjeru planinarenja ne može biti nekontroverzno primijenjeno – te bi lako moglo voditi rezultatu da se najveća povijesna dostignuća planinarenja promatraju kao postignuća rekreativnog sporta.

S druge strane, Eterović s pravom inzistira na tome da planinarenje jest prepoznato kao sport od strane relevantnih europskih i svjetskih institucija. Također, u povijesti planinarenja i alpinizma imamo *zlatnu epohu*, znameniti period natjecanja u prvim usponima na izazovne i tehničke zahtjevne vrhove. Pored očigledno prisutnog natjecateljskog momenta, ti usponi su nesumnjivo vrhunski sportski rezultati. Povrh toga, određene penjačke aktivnosti iz okrilja planinarstva odnedavno su uvrštene i u olimpijske sportove, što dodatno govori u prilog tome da se planinarske aktivnosti moraju promatrati (i) kao sport.

Upravo je sukob ovih dvaju grupa razloga, koje su zasebno uvjerljive, a međusobno teorijski teško usporedive, povod da se ovdje pitanje odnosa sporta i planinarenja nazove *aporetičnim*. Iz te aporije Eterović nastoji izaći proširivanjem, odnosno obogaćivanjem ovog spora i to pomoću dvaju dodatnih razmatranja. Naime, on nastoji obogatiti perspektivu čitaoca prvo analizom odnosa planinarenja i igre (oslanjajući se prvenstveno na slavnog teoretičara igre u kontekstu sporta – Bernarda Suitsa), a potom i uvođenjem Kreinova značajnog i relevantnog rada o određenju *prirodnih sportova*. I jedna i druga analiza iskorištene su vješto u korist problematiziranja zdravorazumski uvriježene predstave o

središnjosti suparništva za sport. Na temelju tih analiza Eterović će u tom dijelu knjige planinarenje odrediti kao prirodni sport, u kojem prirodna značajka (i planinareva interakcija s njom na neinstrumentalan način) preuzima ulogu suigrača ili protivnika. To zapažanje nijansirano je i brušeno u nastavku poglavlja uz puno detaljnijih analiza i suptilnih distinkcija, kao što su one između prirodnih sportova i na-prirodi-zasnovanih sportova, alternativnih sportova, sportova životnog stila itd.

Autor u trećem poglavlju nastavlja s analizom planinarenja kao aktivnosti i kao prirodnog sporta, ali se još direktnije okrećući pitanjima vezanim za samu prirodu planinarenja. U poglavlju dominiraju ontološka i antropološka pitanja – pitanja o prirodi planinarenja, onome što je za njega bitno, te pitanja o prirodi čovjeka, njegovoj tjelesnosti, aktivnosti, duhovnosti i vezi toga s planinarenjem – koja Eterović nastoji adresirati koristeći fenomenološku metodu, koja je, prema njegovim riječima, jako rijetko upotrijebljena za ova pitanja, a izuzetno potentna kao metoda za njihovu analizu. Kroz pojmove otjelovljenosti i tjelesne sheme (pa dijelom i pojma *flow-a*) on filozofski efektno ojačava tezu o tijesnoj vezi planinarenja i sporta. Oslanjanje na Kreinova zapažanja, kao i upotreba fenomenološke analize, nastaviti će igrati važnu ulogu do kraja trećeg poglavlja, gdje se razmatra struktura planinarske aktivnosti, interakcije planinara s prirodom, tradicije koja ta praksa podrazumijeva, i načelno etos planinarenja. Upravo je taj završni dio ovog trećeg poglavlja most k autorovu istraživanju izvan-sportskih aspekata planinarstva.

Treba dodati da svojevrstan *intermezzo* između dvaju komentiranih poglavlja knjige (prvog i trećeg) čini drugo poglavlje, posvećeno terminologiji i pitanjima kategorizacije planinarskih aktivnosti. Eterović s pravom ističe da u našim jezicima imamo čitavu terminološku zbrku u vezi s planinarenjem, koja je toliko izražena da zaista pravi probleme i na razini pojmovnih određenja zasebnih planinarskih aktivnosti. Planinarenje u užem i širem smislu, penjanje (pentranje, *bouldering*, slobodno penjanje, sportsko penjanje, solo penjanje, penjanje u ledu, penjanje na suhoj stijeni), alpinizam, visokogorstvo, ekspedicijsko planinarenje – samo su neki od termina čija nedosljedna upotreba stvara puno problema čak i praktičarima početnicima, a još i više teoretičarima koji želi nijansirati značenje ili filozofski raspravljati o njihovoj prirodi. Autor ulaže značajan napor da ovo terminološko bogatstvo, umjesto da vodi u zabunu i probleme, bude iskorišteno u prilog boljem razumijevanju i efektnijem komuniciranju o planinarskim aktivnostima. Sve to izvedeno je u ovom dijelu knjige, iz jasnih i opravdanih razloga, usporedno s kategorizacijom

planinarskih aktivnost. Autorova pedantnost, detaljnost, izuzetna informiranost i očigledan ogroman rad u pripremi ovog poglavlja ponekad kao da »ne štede« čitaoca, zahtijevajući od njega puno pažnje i strpljenja. Terminološka razmatranja na momente su jako suptilna, do te mjere da se istražuju i posljedice nekih terminoloških zapažanja na prijevode naslova određenih planinarskih knjiga. S druge strane, kategorizacija planinarskih aktivnosti, praćenjem i detaljnim prikazom dokumenata relevantnih institucija, ponekad vodi do čitavih blokova teksta koji gotovo da imaju priručnički ton. Sve ovo, ipak, ni na koji način ne dovodi u pitanje značaj ovog poglavlja za samu knjigu – autor je nesumnjivo u pravu kada tvrdi da brojni terminološki problemi zapravo zamućuju i otežavaju filozofsku analizu planinarenja; brojna rješenja iz ovog poglavlja sâm autor će koristiti dalje kroz svoju knjigu.

U drugoj etapi autorova projekta – kako smo ga na početku odredili – dešava se aksiološki zaokret, fokus se s ontoloških i antropoloških pitanja prebacuje k spoznajnim, estetičkim i (bio)etičkim temama. U središte filozofskog razmatranja sada dolaze oni, ništa manje vrijedni i za namjere autora važni, izvan-sportski aspekti planinarenja. Planinarstvo se u ovom dijelu knjige, riječima autora, »pokazuje kao poseban svjetonazor i zaokružena životna filozofija, koja na poseban način instancira etičke, epistemičke i estetičke vrijednosti u zaokružen aksiološki sustav« (str. 263). Ova razgranatost analize paralelna je s kompleksnom motivacijskom strukturom koja vodi čovjeka k planinarenju. Osim sportskih aspiracija, čovjeka k planinarenju gone (ili mogu goniti) želja za spoznajom, za estetskim iskustvom, i izvjesna bioetički fundirana razmatranja.

Četvrto poglavlje knjige u svom prvom dijelu obrađuje ove dominantno epistemičke teme i to u oba smisla: spoznaje o planinarenju, posebno njihov značaj za identitet planinara, praksu i etos planinarenja, i spoznaja koja donosi planinarenje. Ovdje autor domišljato poentira na momentu samodostatnosti, kao važnom idealu u planinarenju, kojem su podređena brojna pravila koja definiraju praksu planinarenja i koja, naposljetku, i diktiraju da je težnja k izvrsnosti u planinarenju zapravo težnja k izoštrenoj praktičnoj racionalnosti, efektnom upravljanju rizikom kroz poznavanje planine i samospoznaju.

U posljednjoj trećini četvrtog poglavlja Eterović razmatra ulogu i prirodu estetskog iskustva u planinarenju. Tu centralno mjesto zauzima pojam *uzvišenog* (tj. *sublimnog*), uz nezaobilaznu analizu Kantove pozicije, koja već i sama upućuje na prirodne predjele kao rodno mjesto tako okarakteriziranog estetskog iskustva. Uz davanje na značaju estetičkom iskustvu planinarenja, u skladu s romantičar-

skim temeljima planinarstva, u ovom potpoglavlju autor ga uspijeva postaviti na takav način da se izbjegne sukob s temeljnim određenjem planinarenja kao prirodnog sporta. I dalje polemizirajući s Kreinom i Howe, autor inzistira na tezi da estetski aspekt, iako »bitan i nezanemariv [...] ipak nije podloga planinarenju kao *sportskoj* aktivnosti, već kao široj socijalnoj aktivnosti, s kompleksnijim etosom od većine drugih sportova« (str. 257).

Peto poglavlje Igor Eterović posvećuje etici i bioetici planinarenja. Nema nikakve dileme da je planinarenje jedan uređen sustav vrijednosti, jedna praksa s isprepletenim etičkim načelima i dužnostima. Glavno tijelo etičkih potpoglavlja čini autorova tematizacija triju skupova dužnosti planinara: (1) dužnosti planinara prema sebi, (2) dužnosti prema drugima, kao i (3) dužnosti prema životnoj sredini i okolišu. U okviru ovog dijela knjige problematiziraju se i izvjesna odgojna pitanja i još specifičnija pitanja uređenja ili prije unapređenja planinarskih škola (Hrvatskog Planinarskog Saveza), u svjetlu etičkih i uopće vrijednosnih razmatranja iz prethodnog dijela poglavlja. Završni dio petog poglavlja usmjeren je na specifičnija bioetička pitanja i u njemu je dodatno naglašena tijesna veza između bioetike i filozofije života koja je inherentna planinarstvu.

U posljednjem i zaključnom poglavlju autor sumira rezultate knjige na dosljedan i retorički efektan način. Bogatstvo aspekata iz kojih je autor nastojao sagledati planinarenje i izgraditi ovu knjigu ovdje je dano u »kondenziranoj« formi i na taj način potpuno očigledno. Ipak, dojam je, makar autora ovog prikaza, da upravo širina te palete dolazi uz izvjesnu cijenu. Različiti aspekti zahtijevali su različiti ton, filozofsku maniru i stil pisanja, ali još važnije – različite teorijske okvire i metodologiju prilikom analize. Izazov da se rezultati tih analiza i filozofskih razmatranja »sakupe u jednu točku« time je postao izuzetno veliki. Sličan je izazov time postavljen i pred čitaoca, koji – da bi zaista dobio maksimum iz knjige – mora biti podjednako zainteresiran za različite filozofske tradicije i dobro obrazovan u njima. Ovo, ukoliko stoji, sugerira da su dvije glavne funkcionalne cjeline ove knjige (grubo ocrtae u ovom prikazu) zaista mogle s punim pravom biti dvije zasebne knjige, i dalje izuzetno vrijedne i uvjerljive, a vjerojatno unutar sebe ujednačenije, kohezivnije i za svoju ciljanu grupu čitalaca otvorenije.

Eterovićeva knjiga nesumnjivo predstavlja izuzetno vrijedan doprinos domaćoj akademskoj literaturi. U pitanju je studiozno pripremljeno, dobro napisano, originalno i polemičko te neupitno filozofski relevantno djelo – kako za pitanja filozofije i bioetike planinarenja, tako i za pitanja filozofije sporta

i igre. Iako prvenstveno namijenjena stručnoj publici – filozofima i teoretičarima sporta i fizičkih aktivnosti – knjiga može itekako biti korisna, važna i zanimljiva i istraživačima drugih vokacija, ali i planinarima i široj publici zainteresiranoj za teme planinarenja i sporta. *Filozofija i bioetika planinarenja*, zajedno s ranijim Eterovićevim radovima o filozofiji planinarenja, sada već daje odličnu osnovu za bavljenje tom oblašću, što će zasigurno doprinijeti i popularizaciji te discipline na ovim prostorima. Zahvaljujući autorovoj temeljitosti – korištenju i klasične i šire, često zapostavljene literature, te konzultiranju relevantnih institucionalnih, pravničkih i stručnih izvora – i prikazana poglavlja ove knjige moraju se visoko vrednovati. Ta su poglavlja pouzdana, informativna, i filozofski odlično artikulirana. Ako bismo ovo djelo promatrali kao pionirski pothvat na ovom filozofskom polju – a s obzirom na spomenutu oskudnost domaće literature iz te oblasti, za to itekako postoji osnova – već ovakav doprinos u prenošenju važnih elemenata filozofije planinarenja bio bi jako važan i vrijedan rezultat. Ipak, to ni blizu nije sve što ovo djelo donosi. Glavnu kvalitetu ove knjige čini autorov originalni napor da te elemente integrira, da kroz njihovo promišljanje pruža bolju perspektivu na planinarenje, te uvjerljivo pozicionira svoj ugao gledanja na njih. Autorova originalna zapažanja prisutna su kako u pojedinačnim temama koje on analizira, tako i u glavnom usmjerenju ove knjige – da brani određenu tezu o planinarenju i njegovoj prirodi. Upravo to predstavlja otvoreni poziv drugim stručnjacima iz oblasti da se uključe u polemiku i daju svoj doprinos filozofiji planinarenja.

Milan Jovanović

Stjepan Radić

Dobro i norma

Lingvističko-analitički pristup problemu »biti« vs. »trebati«

Naklada Breza, Zagreb 2022.

Godine 2022. izašla je iznimno vrijedna etičko-lingvistička monografija Stjepana Radića

koja dubinski zahvaća i obrađuje problem realističke veze između fenomena *bivanja* i fenomena *trebanja*. Predmet obrade je inačica toga problema prevedena u odnos *opisa/činjenica* i *vrijednosti* u tradiciji britansko-američkih rasprava koje su izvorno započele s Humeovim dovođenjem opravdanosti prelaženja s činjenične konstatacije (*jest*) na moralno vrednovanje (*treba da*) u pitanje, a u 20. stoljeću obnovljene, najprije početkom stoljeća s Mooreovim argumentima za moralni nenaturalizam, a zatim, u drugoj polovici 20. stoljeća, sa Searleom koji problem pokušava premostiti, te posljedično mnogim reakcijama na njegovo nastojanje, među ostalim i Hareovom kritikom. Searle je u teorijskim previranjima u toj pristupnoj perspektivi postao glavno uporište polemike o odnosu *bivanja* i *trebanja*, tako da njegov ključni prilog raspravi, »How to Derive 'Ought' From 'Is'« iz 1964. godine (*The Philosophical Review* 73 (1964) 1, str. 43–58), prirodno postaje središte Radićeve obrade, kojemu prethodi nekoliko iscrpnih – ali ne i iscrpljujućih – poglavlja o općoj problematici koje se prilog dotiče, te kojemu slijedi nekoliko jednako iscrpnih – ali ne i iscrpljujućih – poglavlja o kritici Searleova argumenta, točnije, logičkog slijeda premisa pomoću kojih je nastojao obraniti izravnu vezu između *bivanja* i *trebanja*.

Osim što je po svojem sadržaju i metodi rasprave jedinstveno na postjugoslavenskom prostoru, ali i ne samo na njemu, ovo djelo ima brojna pozitivna obilježja zbog kojih bismo ga trebali proučiti. Prije svega, u samom pogledu čitljivosti, važno je istaknuti značaj Radićeva pristupa temi: iako je odabranu raspravu Radić iznio iz analitičke problemske tradicije, iznimno opterećene proliferacijom nesvrshodnih publikacija koje guše bitan smisao predmeta razmatranja, djelo je besprijekorno prohodno te izvlači bitna mjesta opsežne rasprave koje aktualni tipično analitički diskurs zapravo i nije riješio, već je postavio u situaciju bezizlaznosti tumačanja beskrajinim inačicama na potezu od naturalizma do nenaturalizma odnosno realizma do nerealizma odnosno moralnog kognitivizma do moralnog nekognitivizma. Radić daje sjajan prikaz problema i to tako što zauzima analitičku strategiju jezične analize, a ne da je spram nje kategorički kritičan, no ipak to čini u jednom stilu kontinentalnog hrvatskog filozofa, tako da je ovo rijetka studija koja bi 'kontinentalcima' trebala biti prihvatljiva i ujedno mogla jasno približiti problem, dapače, potaknuti na to da se i taj pristup uvaži i njihove uvide uračuna u razmatranje odnosa *bivanja* i *trebanja*. S obzirom na to da je jedan od rezultata temeljite obrade problema upravo jasnoća postojećeg prijedora, Radićeva se monografija ujedno može shvatiti kao odličan uvod u pristup